

Studying the Effect of Extracurricular Activities on the Academic Performance Based on the Mediator Role of Creativity

بررسی نقش فعالیت‌های فوق‌برنامه در عملکرد تحصیلی با توجه به نقش میانجی خلاقیت

P. Nazari¹, F. Yazdanseta^{2*}

پروین نظری^۱، فاروق یزدان‌ستا^{۲*}

1. Department of Educational Sciences, Saghez Branch, Islamic Azad university (IAU), Saghez, Iran;
2. Department of Educational Sciences, Saghez Branch, Islamic Azad university (IAU), Saghez, Iran

۱. گروه علوم تربیتی، واحد سقز، دانشگاه آزاد اسلامی، سقز، ایران؛
۲. گروه علوم تربیتی، واحد سقز، دانشگاه آزاد اسلامی، سقز، ایران

Abstract

Purpose: studying the effect of extracurricular activities on the academic performance based on the mediator role of creativity.

Method: The research was carried out using exploratory mixed method. The statistical population includes all sixth grade students in Bukan city, which were (N=2222) people. Based on multistage cluster sampling, 345 people were selected as the sample. used Questionnaires included: Educational Performance by Pham and Taylor, Torrance Creativity Questionnaire, and a researcher-made questionnaire for extracurricular activities.

Findings: in qualitative part nurturing Extracurricular and Educational Extra-curricular activities Were identified. In the quantitative part, the results indicated that the confirmatory factor analysis did not have goodness of fit therefore an exploratory factor analysis was carried out which ultimately five components were extracted. The findings showed that the extracurricular activities had significant effect on academic achievement. Creative variable increases the effect of extracurricular activities on academic achievement in mediation state. among the components of extracurricular activities, organizational and artistic activities had a significant effect on academic performance. among the components of creativity, the initiative dimension had a significant effect on academic performance of students.

Keywords: Extracurricular activity, academic performance, creativity

چکیده

هدف: بررسی نقش فعالیت‌های فوق‌برنامه در عملکرد تحصیلی با توجه به نقش خلاقیت به‌عنوان متغیر میانجی.

روش: پژوهش آمیخته، از نوع اکتشافی است. جامعه آماری در تحلیل محتوا شامل کلیه اسناد و مدارک فعالیت‌های فوق‌برنامه و در روش دلفی کلیه متخصصان علوم تربیتی می‌باشد. در تحلیل محتوا نمونه برابر با جامعه می‌باشد. در روش دلفی با نمونه‌گیری هدفمند ده نفر از متخصصان به‌عنوان نمونه انتخاب گردید. در بعد کمی جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی مدارس شهر بوکان (N=۲۲۲۲) بودند که از این تعداد ۳۴۵ نفر به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. ابزارهای شامل پرسشنامه عملکرد تحصیلی فام و تیلور، پرسشنامه خلاقیت تورنس و پرسشنامه محقق ساخته ی فعالیت فوق‌برنامه بود.

یافته‌ها: در بعد کیفی فعالیت‌های فوق‌برنامه آموزشی و پرورشی شناسایی شد. با توجه به عدم برازش تحلیل عامل تاییدی، تحلیل عامل اکتشافی انجام شد. نهایتاً پنج مؤلفه استخراج گردید. نتایج در بعد کمی نشان داد فعالیت‌های فوق‌برنامه بر پیشرفت تحصیلی تأثیر داشته و متغیر خلاقیت نیز به‌صورت میانجی بر این رابطه تأثیر دارد. از بین انواع فعالیت‌های فوق‌برنامه فعالیت‌های هنری و سازمانی تأثیر معنی‌داری بر عملکرد تحصیلی داشته است. از بین مؤلفه‌های خلاقیت، بعد ابتکار تأثیر معنی‌داری بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان داشته است.

کلید واژه‌ها: فعالیت فوق‌برنامه، عملکرد تحصیلی، خلاقیت

Accepted Date: 2019/03/07

Received Date: 2018/05/08

دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۰۲/۱۸

پذیرش مقاله: ۱۳۹۷/۱۲/۱۲

مقدمه و بیان مسئله

آموزش و پرورش در هر نظام اجتماعی همانند معماران آن جامعه در شکل دادن به فرآیندهای آتی آن نقش مهم و تأثیرگذاری دارند. این تأثیرگذاری از پرورش ویژگی‌های شخصیتی افراد تا ویژگی‌های اجتماعی هر نسل و دوره‌ای را در برمی‌گیرد. طبق آمارهای منتشرشده از سوی وزارت فرهنگ و آموزش عالی حدود ۱/۳ دانشجویان دانشگاه‌ها در معرض افت تحصیلی قرار دارند (Alimohamadi, Dehghani, Alamsi, Ashtarani, Jonbakhsh, Paymard and Khalili, 2018). برای تحلیل موشکافانه چنین پدیده‌ای لازم است که ریشه‌های آن در دوران قبل از دانشگاه بررسی شود. در این میان علاوه بر توجه به عوامل مؤثر در افت تحصیلی، عوامل مؤثر در ارتقای پیشرفت تحصیلی و نزدیک ساختن شرایط موجود به حالت بهینه و ایدئال نیز کانون توجه بوده است. این عوامل طیف وسیعی را شامل می‌شوند و تحقیقات متعدد تلاش کرده‌اند تا با شیوه‌ای علمی تأثیر آن‌ها را بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مورد مطالعه قرار دهند (Hosseini Nasab and Lotfollahi, 2014). عملکرد تحصیلی و عوامل مؤثر بر آن سال‌هاست مورد توجه متخصصان آموزش و پرورش قرار گرفته است. نزدیک به یک قرن است که روانشناسان به صورت گسترده برای شناسایی عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی تلاش می‌کنند (Premuzic and Furnham, 2003). توجه به پیشرفت تحصیلی از زمان بینه آغاز شد. او دریافت که نمرات آزمون‌های وی قادر است کودکانی که با توجه به مشاهدات کلاس درس باهوش و کم‌هوش قلمداد شده بودند را از هم تفکیک کند (Eskandari, 2012). عملکرد تحصیلی در اکثر کشورهای دنیا از جمله موضوعاتی است که فکر و اندیشه محققان زیادی را به خود مشغول داشته است. در واقع پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان یکی از شاخص‌های مهم در ارزیابی نظام تعلیم و تربیت است و تمام تلاش‌ها و کوشش‌های نظام، جامه عمل پوشاندن به این امر است. به عبارتی جامعه و به‌طور ویژه سیستم تعلیم و تربیت نسبت به سرنوشت فرد و رشد و تکامل موفقیت‌آمیز وی و جایگاه او در جامعه علاقه‌مند و نگران است و تلاش می‌کند با رفع موانع موجود و ایجاد عوامل تسهیل‌کننده مسیر پیشرفت فرد را هموار سازد (Hosseini Nasab and Lotfollahi, 2014). در فعالیت‌های آموزشی، دانش‌آموزان باید نهایتاً به یکسری مطالب، مفاهیم، اصول و قواعد دست یابند آن را درونی کنند و یا به عبارت بهتر به اهداف آموزشی که از قبل تعیین شده و هدف نظام آموزشی رسیدن به آن‌ها است، دسترسی پیدا کنند. پیشرفت در دسترسی به این اهداف که در پایان با ملاک‌های خاصی ارزیابی می‌شود، پیشرفت تحصیلی و آموزشی نامیده می‌شود (Ostovar, 1998 as cited in Salmani moghadam, 2000). در هر حال میزان عملکرد تحصیلی فراگیران در سیستم‌های آموزشی ارتباط مستقیمی با راهبردهای تدریس و یادگیری خواهد داشت. بدین معنی که اگر در فرآیند تدریس و یادگیری از

استراتژی‌های فعال استفاده شده و موجبات شرکت فعالانه دانش‌آموزان در این فرآیند مهم فراهم شود، بی‌شک میزان پیشرفت تحصیلی آن‌ها نیز به اندازه قابل توجهی افزایش خواهد یافت. این امر (عملکرد تحصیلی) علاوه بر این که نشان‌دهنده میزان نیل به هدف‌های از پیش تعیین شده آموزشی است، پیامدهای مثبت زیادی مانند عزت‌نفس، اعتماد به نفس، برخورداری از آمادگی زیاد برای یادگیری‌های بعدی و... را نیز برای دانش‌آموزان به دنبال دارد (Fallah, 2001). خلاقیت به عنوان متغیر تأثیرگذار در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان سوژه مطالعه بسیاری از محققان بوده است اما اینکه خلاقیت به تنهایی می‌تواند چه اندازه بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان کمک کند؟ آیا برخورداری از برخی شرایط و موقعیت‌های مختلف می‌تواند اثر خلاقیت را بر عملکرد تحصیلی تحت تأثیر قرار دهد؟ به عنوان مثال می‌توان حضور و مشارکت در برنامه‌های فوق برنامه تحصیلی را مدنظر قرارداد. اینکه خلاقیت تا چه حد می‌تواند از طریق حضور و مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های خارج از مدرسه، بر پیشرفت تحصیلی آن‌ها تأثیرگذار باشد؟

خلاقیت در دو دهه اخیر، مخصوصاً بعد از کارهای گیلفورد^۱، مورد توجه زیادی قرار گرفته است؛ اما سؤال اصلی در مورد تعریف خلاقیت تا حدودی لاینحل باقی مانده است زیرا هریک از اندیشمندان به گونه‌ای خلاقیت را تعریف نموده‌اند. در فرهنگ روانشناسی و بر^۲ خلاقیت عبارت است از ظرفیت دیدن روابط جدید، پدید آوردن اندیشه‌های غیرمعمول و فاصله گرفتن از الگوی سنتی تفکر. به نظر (Eysenk, 1979) خلاقیت فرآیندی روانی است که منجر به حل مسئله، ایده سازی، مفهوم سازی، ساختن اشکال هنری و نظریه پردازی می‌شود که بدیع و یکتاست (Haerizadeh and Lily, 2002). به طور کلی، خلاقیت فرآیندی فکری و روانی است و محصول خلاقیت، پدیده‌ای نو و جدید و در عین حال دارای ارزش نیز است. البته خلاقیت یک توانایی عمومی است و در همه‌ی افراد کمابیش وجود دارد (Soleimani, 2004). فرآیند خلاقیت فرآیندی هدف دار یا جهت دار، یا برای نفع شخصی یا برای نفع گروه اجتماعی است. خلاقیت یکی از راه‌های تفکر است و ناشی از تفکر واگرا است و مترادف هوش نیست که توانایی‌های ذهنی را در برگیرد (Shaarinejad, 1994). افراد خلاق دارای ویژگی‌هایی نظیر انگیزه پیشرفت سطح بالا، کنجکاوی فراوان، علاقه زیاد به نظم و ترتیب، قدرت ابراز وجود و خودکفایی، شخصیت غیرمتمتعرف و کامروا، پشتکار و انضباط در کارها، استقلال و دارای طرز فکر انتقادی و تفکر شهودی می‌باشند (Saif, 2008). فعالیت‌های فوق برنامه، مجموعه‌ای از تجارب، فعالیت‌ها و فرصت‌هایی است که در درون یا خارج از کلاس درس طراحی و اجرا می‌شوند و اهدافی نظیر رفع نارسایی‌های برنامه درسی، غنی سازی برنامه‌ها به منظور تعمیق یادگیری، توجه به استعدادها، نیازها و علایق متفاوت شاگردان، کمک به پرورش توانایی‌های فردی آنان را دنبال می‌کند و دگرگون ساختن محیط آموزشی

1. G.P.Guilford

2. Weber

و تبدیل آن به محیط پرنشاط و پویا می‌انجامد. از سویی دیگر سبب آماده ساختن فراگیران برای ایفای مناسب نقش‌ها و مسئولیت‌های اجتماعی می‌گردد و مشارکت در توسعه مستمر موفقیت‌های زندگی را در پی دارد (Ahmadi, Shokoohi, Siah Posht, Chubak and Rahmani, 2005).

اصولاً برنامه‌های رسمی، متداول و کلاس‌های مدارس بیشتر متوجه پرورش حافظه و به کار انداختن قوای ذهنی شاگردان می‌باشند و به رشد جنبه‌های عاطفی و اجتماعی افراد چندان توجهی ندارند. فراگرفتن علوم با نشستن بر روی نیمکت مدرسه و گوش دادن به سخنان معلم میسر نیست شاید آموزش صرف صورت گیرد اما در آموزش واقعی باید دانش‌آموز از کلاس بیرون بیاید و وارد زندگی و اجتماع شود. در مدرسه طوری برنامه‌ریزی شود که معلم و دانش‌آموز اندیشه خلاق خود را به کار ببندند و مهارت‌هایی مانند تفکر حل مسئله و تصمیم‌گیری را کسب کنند. دانش‌آموز را باید آموزش داد تا مهارت و دانش را بیاموزد نه آنکه چیزی را به او القا کرد (Karimi, 2005). به دلایل گوناگون نظیر شتاب‌زدگی، تحرک روزافزون جوامع کنونی، اشتغال هم‌زمان والدین در خارج از خانه و کاهش ارتباط صمیمانه والدین و فرزندان برخی آسیب‌ها و ناهنجاری‌ها دانش‌آموزان را تهدید می‌کند. ایجاد فعالیت‌های ثمربخش و مبتنی بر علایق افراد، از رنج روحی آنان می‌کاهد و توان آن‌ها را در عرصه موردعلاقه به کار گرفته موجبات حفظ سلامت روانی آنان را فراهم می‌کند. بازنگری در شأن و جایگاه امور فوق برنامه چنانچه به این‌گونه نتایج منتهی شود مقصود ما را حاصل کرده است و آن مقصود اصلی همان آسیب زدایی از دوران تحصیل به‌ویژه دوره آموزش عمومی است (Sherafi, 2004).

(Moriana and et al., 2006) معتقدند فعالیت‌های فوق برنامه فعالیت‌های تکمیلی است که در مدرسه تحت نظر مدیر اجرا می‌شود (Fazlikhani, Mozafari, Yousefi and Golchin, 2004). معتقدند فعالیت‌های فوق برنامه مجموعه فعالیت‌های سازمان یافته و پیش‌بینی شده‌ای است که به منظور تثبیت، تعمیق، آشنایی و کارکرد عملی در طول سال تحصیلی برای دانش‌آموزان در نظر گرفته می‌شود تا به رشد، تعالی، شکوفایی استعدادها و مشارکت در برنامه‌های عملی کمک نماید. به زعم (Sabo and Mureşianu, 2015) فعالیت‌های فوق برنامه به‌طور کلی فعالیت‌هایی را با نقش مکمل کلاس‌های سنتی انجام می‌دهند. محدود کردن دامنه آن‌ها دشوار است. تورها و بازدید از موزه‌ها، سینماها، تئاترها، اپرا، باله و بازدید از موسسات دولتی و یا سایر اهداف مورد علاقه جامعه، بازدید از مدارس دیگر، فعالیت‌های هنری، سرگرمی، کلوب‌های موضوعی و تیم‌ها شامل فعالیت‌های فوق برنامه می‌شود. فعالیت‌های ورزشی، روزنامه یا رادیوی مدرسه، فعالیت‌های مربوط به حفاظت از محیط زیست می‌تواند مرتبط با این حوزه باشد. فعالیت‌های خارج از برنامه برای تکمیل آموزش کودک از طریق یک رویکرد جذاب و ادامه کار در کلاس است که باید توسط آن تعمیق دانش و یادگیری دانش‌آموزان دنبال شود.

فعالیت‌های فوق برنامه به‌عنوان راهکارهایی برای بهبود نظام تعلیم و تربیت شناسایی شده است و این برنامه‌ها بر روی پیامدهای مختلفی تأثیر دارند که یکی از این پیامدها، عملکرد تحصیلی است. در واقع می‌توان گفت که به مجموعه فعالیت‌های که خارج از چارچوب رسمی آموزش کلاسی انجام

می‌شود فعالیت‌های فوق‌برنامه اطلاق می‌گردد. هدف اساسی فعالیت‌های فوق‌برنامه این نیست که تنها از سختی آموزش رسمی بکاهند و فرصتی برای استراحت دانش‌آموزان فراهم آورد، بلکه اهمیت و ارزش این فعالیت‌ها در توسعه تجربیات تربیتی دانش‌آموزان است. به‌هرحال فعالیت‌های فوق‌برنامه جزئی از برنامه‌های منظم مدرسه نیست و نباید آن را بخشی از فرآیند مدرسه تلقی کرد (Karimi, 2005). نگاهی تطبیقی به وضعیت و جایگاه این برنامه‌ها در برخی کشورها می‌تواند در دستیابی به تصویری روشن و قابل دفاع از چارچوب نظری پیشنهادی برای جایگاه فوق‌برنامه مؤثر باشد. کشورهای متعددی از این فعالیت‌ها در زمینه پرورش ابعاد مختلف شخصیت دانش‌آموزان بهره می‌گیرند «در بسیاری از کشورها از جمله استرالیا، ژاپن، امریکا، سوئد، مالزی، آلمان، کره جنوبی و ترکیه، شورای دانش‌آموزی به‌عنوان شکل دیگری از فعالیت‌های فوق‌برنامه بسیار موردتوجه قرار گرفته و از آنجایی که رشد اجتماعی و تقویت روحیه شهروندی از اصلی‌ترین اهداف تربیتی این کشورها محسوب می‌شود توجه به این فعالیت‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است» (Kafash, 2005).

در رابطه با نقش خلاقیت و فعالیت‌های فوق‌برنامه در پیشرفت تحصیلی مطالعات متعددی صورت گرفته است که در ادامه به بخشی از آن‌ها اشاره شده است. (Atabaki, Mostafa Pour and Mostafa, 2014) در مطالعه‌ای تحت عنوان بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر مدارس متوسطه شهر مرودشت به تأثیر برنامه‌های فوق‌درسی پرداخته‌اند. تحقیق مذکور در بین ۱۰۰ دانش‌آموز دختر که به‌صورت تصادفی انتخاب شده‌اند انجام گرفته است. نتایج تحقیق فوق حاکی از تأثیرگذاری مثبت فعالیت‌های فوق‌برنامه بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان دختر مدارس متوسطه مرودشت است. همچنین فعالیت‌های فوق‌برنامه رابطه معناداری با افزایش عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر دارد. (Aminzadeh, 2004) در مقاله‌ای با عنوان رابطه پیشرفت تحصیلی با فعالیت‌های بعد از مدرسه به بررسی تأثیر فعالیت‌ها بر پیشرفت تحصیلی پرداخته است. در این رابطه، پیشرفت تحصیلی با سه فعالیت عمده بعد از مدرسه، تکلیف مدرسه، فعالیت فوق‌برنامه و مشاهده تلویزیون را بررسی کرده است. متغیر هوش، انگیزش پیشرفت، تعداد فرزندان خانواده و نوع مدرسه (دولتی و غیرانتفاعی) به‌عنوان متغیرهای کنترل و متغیرهای جنس دانش‌آموز و سطح تحصیلات مادر به‌عنوان متغیرهای تعدیل‌کننده در این رابطه موردبررسی قرار گرفته‌اند. نتایج تحقیق فوق نشان‌دهنده این است فعالیت‌های فوق‌برنامه خارج از مدرسه از طریق رابطه انحنایی تغییرات پیشرفت تحصیلی را تبیین کرده‌اند. به‌طور کلی افزایش مقدار تکلیف انجام‌شده و فعالیت‌های فوق‌برنامه خارج از مدرسه موجب ارتقاء سطح پیشرفت تحصیلی شده است. (Bakoban and Aljarall, 2015) در تحقیقی تحت عنوان فعالیت فوق‌برنامه و تأثیرات آن بر معدل درسی دانش‌آموزان پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داد که مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه بر معدل دانش‌آموزان تأثیر مثبت می‌گذارد. این مطالعه نشان داد کسانی که در فعالیت فوق‌برنامه شرکت کرده‌اند معدل بالاتر از کسانی دارند که شرکت نمی‌کنند. (Craft, 2015) در پایان‌نامه خود در دانشگاه می‌سی‌سی

پی با عنوان تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر دستیابی دانش‌آموزان دبیرستان به موفقیت به بررسی فعالیت‌های فوق برنامه درسی دانش‌آموزان دبیرستان‌های گرجستان پرداخته‌اند. در این تحقیق به فشار مالی دولت در بخش آموزش پرداخته شده است که به دنبال آن مردم برای جبران و افزایش موفقیت فرزندان‌شان، آن‌ها را وادار به انجام فعالیت‌های فوق برنامه می‌کنند. به همین ترتیب این پژوهش به منظور ارزیابی اثرات این فعالیت‌ها بر موفقیت دانش‌آموزان صورت گرفته است که نتایج آن نشان می‌دهد دانش‌آموزانی که در این فعالیت‌ها شرکت کرده‌اند نمرات بالاتری را کسب نموده‌اند و در عین حال مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی قوی‌تری را نسبت به سایر دانش‌آموزان تجربه کرده‌اند. (Hosseini Nasab and Lotfollahi, 2014) در پژوهشی نشان دادند که دانشجویان خلاق در استفاده از راهبردهای یادگیری نسبت به دانشجویانی با میزان خلاقیت کم بهتر عمل می‌کنند. با توجه به مباحث تئوریک و تجربیات محققین پیشین، می‌توان نقش خلاقیت و فعالیت‌های فوق برنامه بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را درک و تبیین کرد؛ اما آیا خلاقیت به تنهایی حاصل می‌شود یا اینکه بایستی زمینه‌های شکوفایی آن فراهم شود؟ به عبارتی دیگر اگرچه خلاقیت می‌تواند بر عملکرد تحصیلی مؤثر واقع شود اما عوامل دیگری نیز بر شکوفایی و افزایش خلاقیت دانش‌آموزان تأثیر دارند. از جمله این عوامل و زمینه‌ها، مشارکت افراد در فعالیت فوق برنامه درسی است که در این تحقیق مورد توجه واقع شده است. سؤالی پژوهش حاضر آن است که آیا فعالیت‌های فوق برنامه چه اندازه می‌تواند از طریق خلاقیت بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر داشته باشد؟

اهداف پژوهش

بررسی نقش فعالیت‌های فوق برنامه در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان با توجه به نقش میانجی خلاقیت

بررسی تأثیر مؤلفه‌های فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان
بررسی تأثیر مؤلفه‌های خلاقیت بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ روش جزو تحقیقات آمیخته اکتشافی به حساب می‌آید. در بعد کمی جزو تحقیقات پیمایشی با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته است و در بعد کیفی از روش تحلیل محتوا و روش دلفی استفاده شده است. در این پژوهش با رویکرد آمیخته‌ای اکتشافی اقدام به ساخت پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه شد. در فرآیند ساخت این پرسشنامه مجموعه مقالات برگزیده‌ی همایش تبیین جایگاه فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه و آیین‌نامه مربوط به خدمات آموزشی و پرورشی فعالیت‌های فوق برنامه مصوب جلسه ششصد و بیستم در تاریخ ۱۳۷۷/۲/۳ وزارت آموزش و پرورش مورد استفاده قرار گرفت و اهداف کلی مربوط به این فعالیت‌ها مشخص شد. پرسشنامه اولیه

طراحی شده برای ده نفر از اساتید و متخصصان علوم تربیتی ارسال شد (روش دلفی) و بعد از اظهار نظر متخصصان درباره گویه‌های پرسشنامه و توجه به پیشنهادات داده شده اصلاحاتی انجام شد. بعد از انجام اصلاحات، پرسشنامه محقق ساخته فعالیت‌های فوق‌برنامه در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفت. در بعد رویکرد کمی از روش‌های آماری تحلیل عامل تأییدی، تحلیل عامل اکتشافی، تحلیل مسیر و تحلیل رگرسیون استفاده شد.

جامعه آماری و حجم نمونه

بخش کیفی

جامعه آماری در رویکرد کیفی مربوط به روش دلفی برابر بود با همه متخصصان حوزه علوم تربیتی. فاکتورهای در نظر گرفته شده برای انتخاب این متخصصان شامل این موارد شد: الف. مرتبط بودن رشته تحصیلی (علوم تربیتی) ب. حداقل مدرک تحصیلی مورد نظر کارشناسی ارشد. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند بود، با توجه به آنکه نمونه‌گیری در ده نفر به حد اشباع رسید ده نفر از صاحب‌نظران حوزه علوم تربیتی نمونه تحقیق حاضر را در این بعد تشکیل می‌دادند. در رویکرد تحلیل محتوایی جامعه برابر بود با کلیه اسناد و مدارک مربوط به فعالیت‌های فوق‌برنامه که در این رویکرد نمونه برابر جامعه بود و کلیه اسناد مربوط به این حوزه بررسی و تحلیل شد که شامل مجموعه مقالات برگزیده‌ی همایش تبیین جایگاه فعالیت‌های مکمل و فوق‌برنامه و آیین‌نامه مربوط به خدمات آموزشی و پرورشی فعالیت‌های فوق‌برنامه مصوب جلسه ششصد و بیستم در تاریخ ۱۳۷۷/۲/۳ وزارت آموزش و پرورش بود.

بخش کمی

جامعه آماری در این پژوهش کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر پایه ششم ابتدایی شهر بوکان در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ است که در این سال مشغول به تحصیل بوده‌اند. با توجه به اینکه کل دانش‌آموزان جامعه مورد بررسی ۲۲۲۲ نفر بود، نمونه مورد نظر از طریق فرمول کوکران محاسبه شده که با ضریب خطای ۵ درصد برابر با ۳۲۷ نفر نمونه مورد برای این مطالعه کافی بود، اما با توجه به آنکه بخشی از کار این پژوهش ساخت پرسشنامه بود و به‌زعم (Habibpour Getabi, & Safari Shali, 2002) یکی از قاعده‌ها در تعیین حجم نمونه برای ساخت پرسشنامه قاعده "بیش‌تر، بهتر است" می‌باشد. لذا ۳۴۵ نفر به‌عنوان نمونه در نظر گرفته شد. نمونه‌گیری با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای تک‌مرحله‌ای انجام گرفت ۱۵۱ نفر دختر و ۱۸۳ پسر و ۱۱ نفر نیز جنسیت خود را مشخص نکرده بودند.

ابزارهای پژوهش

در این پژوهش به‌منظور سنجش تأثیر فعالیت‌های فوق‌برنامه بر عملکرد تحصیلی با توجه به نقش واسطه‌ای خلاقیت از ابزارهای زیر استفاده شده است: الف) پرسشنامه فعالیت‌های فوق‌برنامه: ابزار سنجش فعالیت‌های فوق‌برنامه در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته است این پرسشنامه در ابتدا

دارای ۲۵ سؤال بود که بعد از انجام تحلیل عامل تأییدی و اکتشافی ۲۰ سؤال آن مورد استفاده قرار گرفت. این پرسشنامه در ابتدا با دو بعد فعالیت‌های فوق برنامه آموزشی و فعالیت‌های فوق برنامه پرورشی در نظر گرفته شد که با توجه به عدم برازش تحلیل عامل تأییدی از ابزار ساخته شده تحلیل عامل اکتشافی به عمل آمده در این مرحله مؤلفه‌های فعالیت‌های تقویتی، هنری، گروهی، سازمانی و مذهبی استخراج شدند. آلفای کرونباخ پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه برابر با ۰/۸۲۴ بود. روش برآورد روایی به صورت روایی بازبین انجام گرفت که مورد تأیید ۱۰ تن از متخصصان حوزه علوم تربیتی قرار گرفت. ب) پرسشنامه عملکرد تحصیلی: این پرسشنامه اقتباسی از پژوهش‌های فام و تیلور (۱۹۹۹) در حوزه عملکرد تحصیلی است که برای جامعه ایران اعتباریابی شده است (Pham and Taylor 1999 as cited Dortaj, 2004). این آزمون دارای ۴۸ سؤال بوده که شامل ابعاد: خودکارآمدی، تأثیرات هیجانی، برنامه‌ریزی، فقدان کنترل پیامد و انگیزش می‌باشند. آلفای کرونباخ به دست آمده در این متغیر نیز برابر با ۰/۸۱۳ بود که حد خوبی از پایایی را نشان می‌دهد، روایی این ابزار نیز به صورت روایی صوری مورد تأیید قرار گرفت. ج) پرسشنامه خلاقیت: ابزار سنجش خلاقیت در این پژوهش آزمون سنجش خلاقیت (Torrance, 1979) بوده است. روایی آن به صورت صوری مورد تأیید قرار گرفت و شامل چهار مؤلفه: سیاسی، انعطاف، ابتکار و بسط با جزئیات است، پرسشنامه از ۶۰ سؤال تشکیل شده است. آلفای محاسبه شده برای این متغیر برابر ۰/۷۶۱ است میزان به دست آمده در حد مطلوب قرار دارد.

تحلیل یافته‌ها

بخش کیفی

رویکرد کیفی پژوهش حاضر شامل ساخت پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه بود، همان گونه که در روش‌شناسی به آن پرداختیم از دو رویکرد تحلیل محتوای توصیفی و روش دلفی استفاده شد. بعد از بررسی متون و اسناد موجود در رابطه با فعالیت‌های فوق برنامه دو بعد از این فعالیت‌ها شناسایی شد. ابعاد شناسایی شده عبارتند بودند از: الف. فعالیت‌های آموزشی ب. فعالیت‌های پرورشی. بعد از استخراج مؤلفه‌های مربوط به فعالیت‌های فوق برنامه به منظور اطمینان از روایی و تصحیح گویه‌های آن، پرسشنامه اولیه طراحی شده مورد بررسی ده نفر از صاحب نظران در حوزه علوم تربیتی قرار گرفت و هر کدام از اساتید انتقادات و پیشنهادات خود را اظهار داشته و بعد از آن با اعمال نظر متخصصان، در مرحله بعد پرسشنامه طراحی شده در فرآیند کیفی، در رویکرد کمی مورد استفاده قرار گرفت. گویه‌های استخراج شده در این مرحله به صورت جدول ۱ است.

جدول (۱): گویه‌های استخراج شده پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه در رویکرد کیفی

۱	چه اندازه در کلاس‌های تقویتی درس ریاضی شرکت داشته‌اید؟
۲	چه اندازه در کلاس‌های تقویتی درس علوم شرکت داشته‌اید؟
۳	چه اندازه در کلاس‌های تقویتی درس کار و فناوری شرکت داشته‌اید؟
۴	چه اندازه در دوره‌های آزمایشی نمونه دولتی استعدادهای درخشان شرکت داشته‌اید؟
۵	چه اندازه به‌عنوان عضوی از کتابخانه‌ی مدرسه فعالیت دارید؟
۶	چه اندازه در جشنواره جابر ابن حیان شرکت داشته‌اید؟
۷	چه اندازه در جشنواره خط تحریری (خوشنویسی) شرکت داشته‌اید؟
۸	چه اندازه در مسابقه پرش مهر شرکت داشته‌اید؟
۹	چه اندازه در نمازهای جماعت مدرسه شرکت داشته‌اید؟
۱۰	چه اندازه در مسابقات قرآن و احکام شرکت داشته‌اید؟
۱۱	چه اندازه در مسابقه انشای نماز شرکت داشته‌اید؟
۱۲	چه اندازه در مسابقات نقاشی شرکت داشته‌اید؟
۱۳	چه اندازه در مسابقات ورزشی مدرسه شرکت داشته‌اید؟
۱۴	چه اندازه در شوراهای دانش‌آموزی مدرسه فعالیت داشته‌اید؟
۱۵	چه اندازه در انجام مراسم و جشن‌های مختلف در مدرسه فعالیت داشته‌اید؟
۱۶	چه اندازه در اردوها و بازدیدهای صورت گرفته از مراکز علمی و صنعتی و خدماتی شرکت داشته‌اید؟
۱۷	چه اندازه در اردوها و بازدیدهای صورت گرفته از موزه‌ها و مکان‌های تاریخی و مذهبی شرکت داشته‌اید؟
۱۸	چه اندازه در گروه سرود یا تئاتر مدرسه شرکت داشته‌اید؟
۱۹	چه اندازه در تهیه روزنامه دیواری فعالیت داشته‌اید؟
۲۰	چه اندازه در تهیه کاریکاتور شرکت داشته‌اید؟
۲۱	چه اندازه در نوشتن داستان یا قصه‌گویی فعالیت داشته‌اید؟
۲۲	چه اندازه در سرودن شعر فعالیت داشته‌اید؟
۲۳	چه اندازه در مانور سراسری زلزله شرکت داشته‌اید؟
۲۴	چه اندازه در مانور آتش‌نشانی و ایمنی شرکت داشته‌اید؟
۲۵	چه اندازه به‌عنوان انتظامات مدرسه به نظم مدرسه کمک می‌کنید؟

بخش کمی

به‌منظور تحلیل فرضیات تحقیق ابتدا فرض نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون کلموگروف-اسمیرونف مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه تحلیل عامل تأییدی انجام شد که با توجه به عدم برازش آن تحلیل عامل اکتشافی انجام گرفت. در تجزیه و تحلیل فرضیه‌ها از تحلیل رگرسیون و تحلیل مسیر استفاده شد. خروجی آزمون کلموگروف-اسمیرونف تک نمونه‌ای برای ارزیابی نرمال بودن داده‌ها به شرح جدول ۲ است.

جدول (۲): آزمون کلموگروف - اسمیرنف تک نمونه‌ای برای فرض نرمال بودن جامعه

فعالیت‌های فوق برنامه	خلاصیت	عملکرد تحصیلی	آزمون
۳۴۵	۳۴۵	۳۴۵	تعداد کل
۳۸/۳۶۲۳	۷۹/۱۹۴	۱۰۸/۲۲۱	میانگین پارامترها
۱۵/۳۹۸۳۱	۱۶/۵۴۹۷۵	۱۹/۹۱۲	انحراف استاندارد پارامترها
۰/۰۳۹	۰/۰۳۰	۰/۰۴۸	بیشترین قطعی
۰/۰۳۹۰	۰/۰۳۰	۰/۰۳۶	مثبت
-۰/۰۲۱	-۰/۰۲۴	-۰/۰۴۸	منفی
۰/۷۱۵	۰/۵۶۵	۰/۸۸۳	آزمون Z کولموگروف - اسمیرنف
۰/۶۸۶	۰/۹۰۷	۰/۴۱۶	سطح معنی داری

با توجه به آنکه آزمون Z هر سه متغیر در بین $\pm 1/96$ قرار دارد و از طرفی هیچ کدام از سه متغیر معنی دار نیستند لذا می توان نتیجه گرفت که هر متغیرهای تحقیق حاضر نرمال هستند. در مرحله بعد به منظور برآورد روایی ابزار ساخته شده فعالیت‌های فوق برنامه تحلیل عامل تأییدی از این پرسشنامه به عمل آمد، با توجه به آنکه در این مرحله خروجی تحلیل عامل تأیید برآزش نداشت لذا تحلیل عامل اکتشافی از ابزار ساخته شده انجام گرفت که خروجی آن به شرح زیر است.

جدول (۳): آزمون کیزر-میر-اولکین و آزمون بارتلت مربوط به پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه

۰/۸۲۴	مقدار آزمون کیزر-میر-اولکین
۲۰۹۴/۳۰۳	آزمون بارتلت - مقدار مجذور کای
۳۰۰	درجات آزادی
۰/۰۰	سطح معناداری

بر اساس نتایج جدول ۳، مقدار آزمون کیزر-میر-اولکین برابر با ۰/۸۲۴ است. پس نتیجه می گیریم که داده‌های پرسشنامه مورد نظر به تعدادی عامل‌های زیربنایی و بنیادی قابل تقلیل است. همچنین نتیجه آزمون بارتلت (۲۰۹۴/۳۰۳) که در سطح خطای کوچک تر از ۰/۰۱ معنی دار است، نشان می دهد که ماتریس همبستگی بین گویه‌ها، ماتریس واحد و همانی نیست؛ یعنی از یک طرف بین گویه‌ها های داخل هر عامل همبستگی بالایی وجود دارد و از طرف دیگر بین گویه‌های یک عامل با گویه‌های عامل دیگر، هیچ گونه همبستگی مشاهده نمی شود.

جدول (۴): شناخت سهم مجموعه عامل‌ها در تبیین واریانس هر گویه

شماره سؤال	گویه‌ها (سؤالات)	اولیه	عامل‌های استخراج شده
۱	چه اندازه در کلاس‌های تقویتی درس ریاضی شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۷۲۹
۲	چه اندازه در کلاس‌های تقویتی درس علوم شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۷۹۹
۳	چه اندازه در کلاس‌های تقویتی درس کار و فناوری شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۷۵
۴	چه اندازه در دوره‌های آزمایشی نمونه دولتی استعدادهای درخشان شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۷۰۸
۵	چه اندازه به‌عنوان عضو از کتابخانه‌ی مدرسه فعالیت دارید؟	۱	۰/۵۸۱
۶	چه اندازه در جشنواره جابر ابن حیان شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۲۶
۷	چه اندازه در جشنواره خط تحریری (خوشنویسی) شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۴۶۴
۸	چه اندازه در مسابقه پرسش مهر شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۲۵
۹	چه اندازه در نمازهای جماعت مدرسه شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۶۰
۱۰	چه اندازه در مسابقات قرآن و احکام شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۴۵
۱۱	چه اندازه در مسابقه انشای نماز شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۸۶
۱۲	چه اندازه در مسابقات نقاشی شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۳۳
۱۳	چه اندازه در مسابقات ورزشی مدرسه شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۵۹
۱۴	چه اندازه در شوراهای دانش‌آموزی مدرسه فعالیت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۶۹
۱۵	چه اندازه در انجام مراسم و جشن‌های مختلف در مدرسه فعالیت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۳۶
۱۶	چه اندازه در اردوها و بازدیدهای صورت گرفته از مراکز علمی و صنعتی و خدماتی شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۷۶۹
۱۷	چه اندازه در اردوها و بازدیدهای صورت گرفته از موزه‌ها و مکان‌های تاریخی و مذهبی شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۳۵
۱۸	چه اندازه در گروه سرود یا تئاتر مدرسه شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۹۷
۱۹	چه اندازه در تهیه روزنامه دیواری فعالیت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۴۶
۲۰	چه اندازه در تهیه کاریکاتور شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۴۳۴
۲۱	چه اندازه در نوشتن داستان یا قصه‌گویی فعالیت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۶۱
۲۲	چه اندازه در سرودن شعر فعالیت داشته‌اید؟	۱	۰/۴۸۳
۲۳	چه اندازه در مانور سراسری زلزله شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۶۵۵
۲۴	چه اندازه در مانور آتش‌نشانی و ایمنی شرکت داشته‌اید؟	۱	۰/۵۵۵
۲۵	چه اندازه به‌عنوان انتظامات مدرسه به نظم مدرسه کمک می‌کنید؟	۱	۰/۵۱۸

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود ستون استخراج نشان‌دهنده مقداری از واریانس هر متغیر است. هرچقدر مقدار نزدیک‌تر به یک باشد واریانس بیشتری را تبیین می‌کند. همان‌طور که در

جدول ۴ مشاهده می‌شود از ۲۵ سؤال پرسشنامه همه دارای واریانس بالایی بوده و هیچ‌کدام از سؤالات حذف نمی‌شوند.

جدول (۵): شناخت سهم هر عامل در تبیین مجموع واریانس تمامی گویه‌ها

مقدار ویژه اولیه			عامل‌ها
کل واریانس	درصد واریانس	کل	
۲۱/۲۶۴	۲۱/۲۶۴	۵/۳۱۶	۱
۳۱/۸۲۰	۱۰/۵۵۶	۲/۶۳۹	۲
۳۷/۷۰۹	۵/۸۸۹	۱/۴۷۲	۳
۴۲/۵۹۵	۴/۸۸۶	۱/۲۲۱	۴
۴۷/۲۹۲	۴/۶۹۷	۱/۱۷۴	۵
۵۱/۸۶۳	۴/۵۷۱	۱/۱۴۳	۶
۵۶/۲۰۳	۴/۳۴۰	۱/۰۸۵	۷
۶۰/۲۰۶	۴/۰۰۳	۱/۰۰۱	۸

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، ۸ عامل دارای مقدار ویژه بالاتر از یک هستند؛ بنابراین از کل ۲۵ سؤال (گویه) می‌توان ۸ عامل ساخت. سهم هر عامل در تبیین ۲۵ گویه به صورت نزولی است؛ یعنی عامل اول بیشترین سهم (۲۱/۲۶۴ درصد با مقدار ویژه ۵/۳۱۶) و عامل هشتم کمترین سهم (۴/۰۰۳) درصد با مقدار ویژه (۱/۰۰۱) در تبیین واریانس ۲۵ گویه است. در مجموع تمامی ۸ عامل با مقادیر ویژه بالاتر از یک توانسته‌اند ۶۰/۲۰۶ درصد از واریانس ۲۵ گویه مربوط به مقیاس پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه را تبیین کنند.

جدول (۶): ماتریس چرخش یافته پرسشنامه فعالیت‌های فوق برنامه

مؤلفه‌ها							
عامل	عامل	عامل	فعالیت‌های مذهبی	فعالیت‌های سازمانی	فعالیت‌های گروهی	فعالیت‌های هنری	فعالیت‌های تقویتی
							سؤال ۲
							سؤال ۱
							سؤال ۳
					۰/۷۰۴		سؤال ۲۱
					۰/۶۲۷		سؤال ۲۲
					۰/۴۵۶		سؤال ۲۰
				۰/۶۹۹			سؤال ۶
				۰/۵۹۲			سؤال ۷

۰/۵۴۱	سؤال ۱۲
۰/۴۶۴	سؤال ۱۳
۰/۴۴۵	سؤال ۱۸
۰/۶۶۸	سؤال ۲۵
۰/۶۵۹	سؤال ۱۴
۰/۵۹۹	سؤال ۵
۰/۴۱۰	سؤال ۱۹
۰/۴۰۲	سؤال ۱۵
۰/۶۹۲	سؤال ۱۱
۰/۵۷۴	سؤال ۱۰
۰/۵۲۸	سؤال ۸
۰/۴۳۵	سؤال ۹
۰/۸۳۷	سؤال ۱۶
۰/۷۲۱	سؤال ۱۷
۰/۷۶۸	سؤال ۲۳
۰/۴۰۷	سؤال ۲۴
۰/۸۱۰	سؤال ۴

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود ماتریس چرخش یافته پرسشنامه فعالیت‌های فوق‌برنامه هشت عامل را نشان می‌دهد، به‌زعم (Meyers, Gamst & Guarino, 2012) به‌طور معمول نام مؤلفه‌ها بر اساس ماهیت ماده‌هایی که بیشترین وزن عاملی را دارند انتخاب و تعیین می‌شوند. در این تحقیق نیز با توجه به ماهیت ماده‌ها عوامل فعالیت‌های تقویتی، هنری، گروهی، سازمانی و مذهبی نام‌گذاری شدند و سه عامل باقی‌مانده به خاطر آنکه تعداد گویه‌های آن‌ها کمتر از سه مورد بود از فرآیند تحقیق حذف شدند و نهایتاً این تحلیل با این پنج عامل انجام شد.

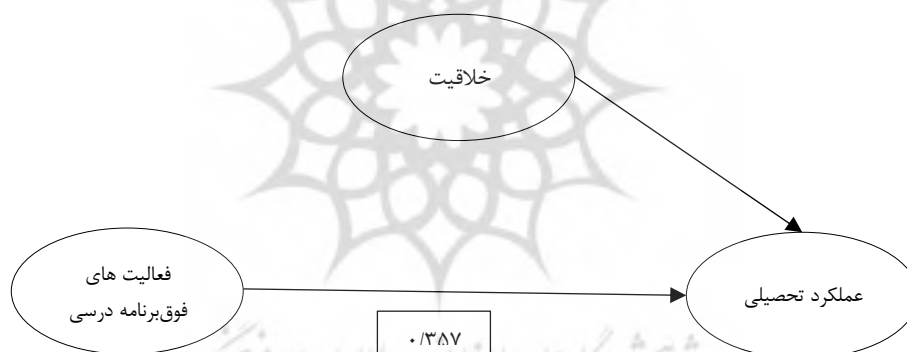
فرضیه اصلی تحقیق: فعالیت‌های فوق‌برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان با توجه به نقش میانجی خلاقیت تأثیر دارد.

برای آزمون این فرضیه از تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شد که بدین منظور متغیرهای خلاقیت و فعالیت فوق‌برنامه در معادله رگرسیون وارد شده و نتایج آن به شرح نمودار شماره ۶ است.

جدول (۷): ضرایب رگرسیون چند متغیره عوامل مؤثر بر عملکرد تحصیلی

آزمون هم خطی		ضریب استاندارد		ضرایب غیراستاندارد		مدل
عامل	سطح معناداری	t	بتا	خطای انحراف استاندارد	B	
تورم واریانس	۰/۹۴۷	۶/۷۸۹	۰/۳۵۷	۰/۰۸۴	۰/۵۶۸	فعالیت‌های فوق برنامه
تولرانس	۰/۹۴۷	۱/۱۸۹	۰/۰۶۳	۰/۰۶۴	۰/۰۶۴	خلاقیت

در ابتدا به منظور بررسی تأثیر خلاقیت و فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان بحث وجود هم خطی بین متغیر بررسی می‌شود. با عنایت به آنکه مقدار تولرانس داده شده در جدول شماره ۷ برابر با ۰/۹۴۷ است لذا می‌توان نتیجه گرفت که میزان هم خطی پایین است. هرگاه اندازه تولرانس یک تحلیل رگرسیون چند متغیره نزدیک به عدد ۱ باشد نشان دهنده آن است که هم خطی پایین بوده لذا متغیر مورد نظر نقش زیادی در مدل دارد و نهایتاً شاخص تورم واریانس باید نزدیک عدد ۲ بشود که این مورد در مدل حاضر مراعات شده است.

نمودار (۱): نقش فعالیت فوق برنامه درسی در عملکرد تحصیلی مدل مستقیم

آن‌چنان که در مدل (۱) نشان داده شده است متغیر خلاقیت به صورت مستقیم تأثیر معنی داری بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان ندارد. متغیر فعالیت‌های فوق برنامه با بتای ۰/۳۵۷ تأثیر معنی داری بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان دارد. در ادامه تأثیر غیرمستقیم متغیر فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی به صورت جدول ۸ و جدول ۹ آمده است.

جدول (۸): ضریب تأثیر فعالیت فوق برنامه بر خلاقیت

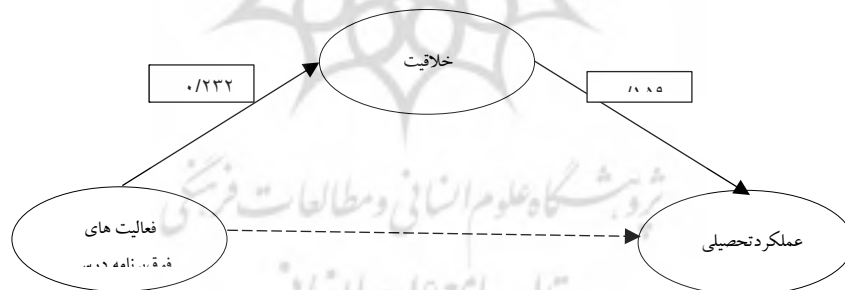
سطح معناداری	t	ضریب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		بتا	خطای انحراف استاندارد	B	
۰/۰۰	۴/۳۱۷	۰/۲۳۲	۰/۰۸۳	۰/۳۵۸	فعالیت‌های فوق برنامه

آن چنان که در جدول ۸ نشان داده شده است، فعالیت‌های فوق برنامه با بتای ۰/۲۳۲ تأثیر معنی‌داری بر خلاقیت دانش‌آموزان دارد.

جدول (۹): ضریب تأثیر خلاقیت بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان

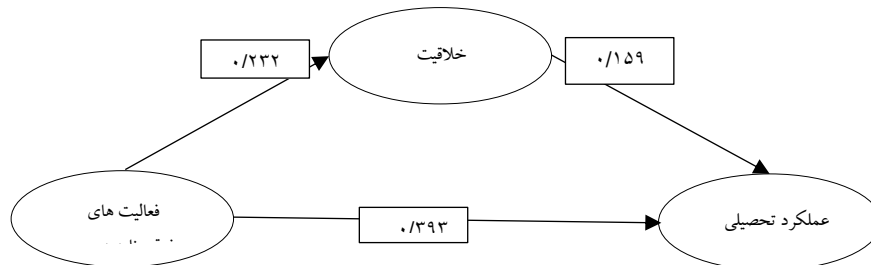
سطح معناداری	t	ضریب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		بتا	خطای انحراف استاندارد	B	
۰/۰۰	۴/۲۰۴	۰/۱۵۹	۰/۰۵۷	۰/۲۳۸	خلاقیت

با توجه به جدول ۹ متغیر خلاقیت با بتای ۰/۱۵۹ تأثیر معنی‌داری بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارد.

نمودار (۲): نقش فعالیت فوق برنامه درسی در عملکرد تحصیلی به صورت غیرمستقیم

به منظور برآورد میزان تأثیر غیرمستقیم متغیر فعالیت فوق برنامه بر عملکرد بتای به دست آمده از تأثیر مستقیم فعالیت فوق برنامه که برابر با ۰/۲۲۱ بود در ضریب بتای به دست آمده از تأثیر خلاقیت بر عملکرد که برابر با ۰/۱۵۹ ضرب شد که تأثیر غیرمستقیم فعالیت‌های فوق برنامه در عملکرد تحصیلی عدد ۰/۰۳۳ به دست آمد.

نمودار (۳): نقش فعالیت فوق برنامه درسی در عملکرد تحصیلی با توجه به نقش میانجی خلاقیت در نهایت به منظور بررسی نقش واسطه‌ایی متغیر خلاقیت در رابطه میان فعالیت فوق برنامه و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان گزارش آن به صورت جدول شماره ۱۰ است.

جدول (۱۰): میزان تأثیر مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

متغیرها	انواع تأثیر		
	مستقیم	غیرمستقیم	کل
فعالیت‌های فوق برنامه	۰/۳۵۷	۰/۰۳۶	۰/۳۹۳
خلاقیت	-	۰/۱۵۹	۰/۱۵۹

در نتیجه این تجزیه و تحلیل باید اشاره نمود فعالیت‌های فوق برنامه تأثیر معنی داری بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارد و از طرفی زمانی متغیر میانجی خلاقیت مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد ورود این متغیر میانجی باعث افزایش ضریب تأثیر متغیر فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد دانش‌آموزان می‌شود به صورتی که تأثیر آن را از بتای ۰/۳۵۷ به ۰/۳۹۳ افزایش می‌دهد، لذا می‌توان نتیجه گرفت که متغیر خلاقیت تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه را بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان را به صورت مثبت میانجی‌گری می‌کند. در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه تحقیق مبنی وجود تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان با توجه به نقش میانجی خلاقیت تأیید شده و فرض صفر رد می‌گردد.

فرضیه دوم: مؤلفه‌های فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر دارد. به منظور بررسی تأثیر مؤلفه‌های فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از تحلیل رگرسیون چند متغیره استفاده شد که نتایج آن به شرح جدول شماره ۱۱ است.

جدول (۱۱): ضرایب رگرسیون چند متغیره مؤلفه‌های فعالیت‌های فوق برنامه مؤثر بر عملکرد تحصیلی

سطح معناداری	t	ضریب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		بتا	خطای انحراف استاندارد	B	
۰/۱۶۶	۱/۳۸۷	۰/۰۷۲	۰/۳۲۳	۰/۴۴۸	فعالیت‌های تقویتی
۰/۰۰	۲۱/۹۶۹	۰/۱۸۵	۰/۴۳۵	۱/۲۹۱	فعالیت‌های هنری
۰/۴۸۸	۰/۶۹۴	۰/۰۴۵	۰/۲۸۵	۰/۱۹۸	فعالیت‌های گروهی
۰/۰۲	۲/۲۹۳	۰/۱۴۷	۰/۲۸۷	۰/۶۵۷	فعالیت‌های سازمانی
۰/۰۷	۱/۷۹۵	۰/۱۰۶	۰/۳۶۵	۰/۶۵۵	فعالیت‌های مذهبی

از بین مؤلفه‌های فعالیت‌های فوق برنامه فعالیت‌های هنری با بتای ۰/۱۸۵ و فعالیت‌های سازمانی با بتای ۰/۱۴۷ تأثیر معنی داری بر عملکرد تحصیلی داشته‌اند و دیگر مؤلفه‌های فعالیت‌های تقویتی، گروهی و مذهبی تأثیر معنی داری بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان نداشته‌اند. فرضیه سوم: مؤلفه‌های خلاقیت تأثیر معنی داری بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارند. به منظور آزمون این فرضیه از تحلیل رگرسیون چندگانه (پیش‌رونده) استفاده شده در این روش متغیر مستقلی که بیشترین همبستگی را با متغیر وابسته دارد وارد تحلیل می‌شود نتایج آن به شرح جدول ۱۲ است.

جدول (۱۲): ضرایب رگرسیون چند متغیره مؤلفه‌های خلاقیت بر عملکرد تحصیلی

سطح معناداری	t	ضریب استاندارد	ضرایب غیراستاندارد		مدل
		بتا	خطای انحراف استاندارد	B	
۰/۰۰	۲/۹۸۵	۰/۱۵۹	۱/۰۶۱	۳/۱۶۸	مؤلفه ابتکار

با توجه به اینکه در تحلیل رگرسیون به شیوه پیش‌رونده فقط متغیرهای وارد تحلیل می‌شوند که بیشترین تأثیر معنی دار را بر متغیر وابسته داشته باشند در این تحقیق فقط مؤلفه ابتکار با بتای ۰/۱۵۹ تأثیر معنی داری بر عملکرد دانش‌آموزان داشته است، در نتیجه دیگر مؤلفه‌های خلاقیت از مدل خارج شده‌اند. در رابطه با فرضیه فوق نتیجه می‌گیریم که از بین مؤلفه‌های بعد سیالی، بعد انعطاف، بعد بسط و بعد ابتکار تنها بعد ابتکار تأثیر معنی داری داشته است لذا فرض تحقیق تأیید و فرض صفر رد می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش فعالیت‌های فوق برنامه در عملکرد تحصیلی با توجه به نقش میانجی خلاقیت بود. عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان گویای کیفیت سیستم آموزشی است. با توجه به آنکه در یک سیستم آموزشی ما با انسان سروکار داریم و انسان موجودی است پیچیده لذا در عملکرد تحصیلی می‌توان متغیرهای زیادی را دخیل دانست اما با عنایت به رویکرد علم یعنی همان تحدید متغیرها ما در اینجا از بین مجموعه عوامل مؤثر بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان به بررسی تأثیر فعالیت‌های فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی با توجه به نقش میانجی خلاقیت پرداخته‌ایم. فعالیت‌های فوق برنامه گامی در راستای وسعت بخشیدن به افق فعالیت‌های آموزش و پرورش، پویا بودن و مشارکت در آن به‌عنوان کانال ارتباطی بین خانه و مدرسه است که سبب پرورش تفکر و استدلال و ایجاد نگرش‌های جدید و بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. فعالیت‌های فوق برنامه سبب می‌شود دانش‌آموزان خارج از برنامه درسی مدرسه و در اوقات فراغت خود زمان بیشتری را صرف یادگیری و آموزش کند. به لحاظ روان‌شناختی هرچه فرد بیشتر در معرض اطلاعات قرار بگیرد بیشتر به مسائل و اطلاعات ارائه‌شده علاقه‌مند خواهد بود و در نهایت شرکت کردن دانش‌آموز در چنین برنامه‌هایی تمایل و علاقه وی را ارتقا خواهد داد.

در بخش تحلیل ساختاری نیز ملاحظه گردید فعالیت فوق برنامه بر خلاقیت و عملکرد تحصیلی تأثیر معناداری دارد. فعالیت فوق برنامه از طریق نقش واسطه‌ای خلاقیت تأثیر بیشتری بر عملکرد تحصیلی می‌گذارد و خلاقیت باعث تقویت اثر فعالیت فوق برنامه بر عملکرد تحصیلی می‌شود. مطالعات متعددی در رابطه با عوامل مؤثر بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان صورت گرفته است که همسو با نتایج تحقیق حاضر هستند. اتابکی و همکارانش در تحقیقی به نتایج مشابهی دست یافته‌اند. بنا به نتایج تحقیق آن‌ها فعالیت‌های فوق برنامه به‌ویژه در دختران اثر معنادارتری بر عملکرد تحصیلی دارد. کلیپ (Gilman, Meyers, & Perez, 2004) اشاره می‌کند که بایستی دانش‌آموزان را به انجام فعالیت‌های خارج از مدرسه که سبب می‌شود فعالیت‌های تجربی بیشتری را تجربه کند، تشویق کرد. (Aminzadeh & Sarmad, 2004) اظهار می‌دارند که شرکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های فوق برنامه آموزشی موجب افزایش میزان خلاقیت و حل مسئله به‌ویژه در دروس ریاضی می‌شود. به‌عبارتی دیگر برخی از دروس مدرسه که نیاز به خلاقیت بیشتری دارد از طریق شرکت در فعالیت‌های فوق برنامه بیشتر تقویت می‌شوند. لذا این تحقیق با نتایج (Aminzadeh & Sarmad, 2004) همسو بوده و می‌توان نتایج این تحقیق را قابل قبول و قابل تعمیم دانست. تحقیقات (Fleith, Renzulli, & Westberg, 2002) در بررسی تأثیر برنامه آموزش خلاقیت بر توانایی‌های خلاق و خود پنداره دانش‌آموزان ابتدایی نشان داد که برنامه آموزش خلاقیت تأثیری اندکی بر خود پنداره دانش‌آموزان داشته و اثر بسیار بر توانایی‌های تفکر و اجرای آن‌ها گذاشته است. همان‌طور که در مطالب پیشین ملاحظه گردید، فعالیت‌های فوق برنامه تأثیر انکارناپذیری بر پیشرفت تحصیلی و خلاقیت دانش‌آموزان دارد. لذا باید

والدین، معلمان و متولیان امر آموزش به امر آموزش در خارج از مدرسه توجه بیشتری نموده و تأکید آن‌ها از بین انواع برنامه‌های فوق‌برنامه بر فعالیتهای خارج از مدرسه باشد همانی فعالیتهای که در این پژوهش ما تحت فعالیتهای فوق‌برنامه سازمانی و هنری یاد کردیم. این امر هم باعث تقویت خلاقیت دانش‌آموزان می‌شود هم بهبود عملکرد تحصیلی آن‌ها. با ایجاد فضای علمی و قرار دادن دانش‌آموزان در چنین فضاهایی، آن‌ها را در راستای ارتقای عملکرد آموزش و شکوفایی خلاقیت یاری کنند. دنیای پر از تغییر و تحول امروز و رقابت روزافزون در صنعت نیاز به پرورش دانش‌آموزانی خلاق موفق دارد که بتوانند خود را برای این عرصه آماده کنند. شکوفایی خلاقیت دانش‌آموزان در آینده شغلی و سایر مهارت‌های اجتماعی و شغلی آنان تأثیر و نقش بسزایی دارد. با توجه به نتایج این پژوهش و تأثیر فعالیتهای فوق‌برنامه بر عملکرد تحصیلی توصیه می‌شود که تأکید بیشتری بر فعالیتهای فوق‌برنامه در راستای تقویت خلاقیت و بهبود عملکرد تحصیلی شود. از طرفی فعالیتهای فوق‌برنامه سازمانی و هنری و گروهی بیشتری در برنامه گنجانده شود و نهایتاً تأکید بیشتری بر پرورش استعدادهای خلاق دانش‌آموزان در فرآیند تدریس شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

References:

- Ahmadi, H., Shokoohi, M., Siah Posht, M., Chubak, H., & Rahmani, C. (2005). *Guide to the design and implementation of supplementary and extra-curricular activities in elementary school*. Tehran: Azmoone Novin, [In Persian].
- Alimohamadi, N., Dehghani, M., Alamsi, S., Ashtarani, E., Jonbakhsh, F., Paymard, A., & Khalili, A. (2018). Relation study between study habit and academic performance of nursing students in Hamadan. *Pajouhan Scientific Journal*, 16(3), 29–38, [In Persian].
- Aminzadeh, A., & Sarmad, Z. (2004). Relationship of academic achievement with post-school activity. *Journal of Psychology*, Vol. 8, No. 3, [In Persian].
- Atabaki, A. M., Mostafa Pour, M., & Mostafa Pour, J. (2014). The Effect of extracurricular activities on Social Growth and Academic Performance of High school girl students in Marvdasht. In *First National Conference on Educational Sciences and Psychology*, Marvdasht: Andisheh Sazan Mobatakir Iavan Company, [In Persian].
- Bakoban, R. A., & Aljarallah, S. A. (2015). Extracurricular Activities and Their Effect on the Student's Grade Point Average: Statistical Study. *Educational Research and Reviews*, 10(20), 2737–2744.
- Gilman, R., Meyers, J., & Perez, L. (2004). Structured extracurricular activities among adolescents: Findings and implications for school psychologists. *Psychology in the Schools*, 41(1), 31–41.
- Craft, S. (2015). The Impact of Extracurricular Activities on Student achievement at the High school Level. Mississippi: *The University of Southern Mississippi*.
- Dortaj, F. (2004). *Investigating the effect of mental and process simulation on improving academic performance of students, making and standardizing academic performance test*. Master thesis in Psychology, Allameh Tabatabaei University, Faculty of Education and Psychology, Unpublished, [In Persian].
- Eskandari, S. (2012). *The Relationship between Emotional Intelligence and Creativity with Academic Achievement in High School Students in Kermanshah Schools*, Master thesis in Psychology, Shahid Rajaei Teacher Training University, Unpublished, [In Persian].
- Fallah, N. (2001). *The Effect of Traditional Teaching Method and Participatory Teaching Method on Students' Academic Achievement*, Master Thesis, Islamic Azad University, Tabriz, [In Persian].
- Fazlikhani, M., Mozafari, A., Yousefi, J., & Golchin, M. (2004). *Guide to the preparation and compilation of complementary and extracurricular activities*, Tehran: Educational Advisor, [In Persian].
- Fleith, D. D. S., Renzulli, J. S., and Westberg, K. L. (2002). Effects of a creativity training program on divergent thinking abilities and self-concept in monolingual and bilingual classrooms. *Creativity research journal*, 14(3-4), 373-386.
- Furnham, A. and Premuzic, T. (2006). Personality, cognitive ability, and beliefs about intelligence as predictors of academic performance. *Learning and Individual Differences*, 14, 49-66.
- Habibpour Getabi, K and Safari Shali, R. (2002). *SPSS Application Guide for Surveying Research*, Tehran: Motafikran – Loye, [In Persian].
- Haerizadeh, kh And Lily, M.H.(2002). *Creative thinking and creative problem solving*, publication of Ney, Tehran, [In Persian].
- Hosseini Nasab, S.D. and Lotfollahi, M. (2014). The study of the effect of creativity techniques on academic achievement of female first-grade high school students in

- social studies course at District 2 of Tabriz, Quarterly Journal of Educational and Evaluation, Volume 7, Issue 27, Autumn 2014, Page 23-37, [In Persian].
- Kafash, H.(2005). Investigating the Necessity of Designing a Comprehensive Comprehensive System of extracurricular and Supplementary Activities in Education. The Conference Explains the Place of Supplemental and Extra Activities (p. 516). Tehran: Specialized Media Publishing, [In Persian].
- Karimi Dastgerdi, A. (2005). Teachers, Students, and Parents quality Contribute to Supplemental and Extra Activities Activities. Proceedings of the conference. Explaining the place of complementary and extracurricular activities. Tehran: Specialized Media Publishing, [In Persian].
- Karimi, Sh. (2005). Guide to the preparation and compilation of complementary and extracurricular activities. Isfahan: Isfahan Teachers Research Center, [In Persian].
- Meyers, L, Gamst, G, & Guarino, A. (2012). *Applied multivariate research: Design and interpretation*. (H. Sharif, V. Farzad, S. Reza Khani, H. Hassan Abadi, B. Isanlou, & M. Habibi, Trans.) Tehran: Roshd publications, [In Persian].
- Moriana, J. A., Alos, F., Alcalá, R., Pino, M. J., Herruzo, J., & Ruiz, R. (2006). Extra-curricular activities and academic performance in secondary students. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(1), 35–46.
- Premuzic, T, & Furnham, A. (2003). Personality predicts academic performance: Evidence from two longitudinal university samples. *Journal of Research in Personality*, 37(4), PP 319-338.
- Saif, A.(2008). *New Educational Psychology*, Tehran: Doran publications, [In Persian].
- Salmani moghadam, z.(2000). *Investigating the Relationship Between Self-Involving and Working Engagement Position with Achievement Motivation and Academic Achievement in Third-Year Students*, Master's thesis, University of Tabriz, [In Persian].
- Sabo, H. M., & Mureşianu, M. (2015). Optimizing strategies for the inter-individual relationships in primary school through the extracurricular activities. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 180, 696–701.
- Shoarinejad, A.A.(1994). *Developmental psychology*, Tehran: Etilaeat, [In Persian].
- Sherafi, M.R. (2004). *The role of supplementary and extracurricular activities in the prevention and reduction of injuries*, Proceedings of the conference, Determination of the place of complementary and extracurricular activities in public education, Tehran: Specialized Media, [In Persian].
- Soleimani, A. (2004). *Creativity class*, Tehran: Parents & Coaches association Publications, [In Persian].